

međusobno su povezani te u njihovoj analizi treba uspostaviti relacije između problema, uzroka i rješenja (integrirani pristup), naznačivanje ciljnih grupa i područja ugrožavanja od različitih kategorija socio-ekonomskih aktivnosti praktičan su okvir za traženje rješenja (sektorski pristup), u općoj slici strategije zaštite okoliša funkcionalna važnost pojedinih regija nije istoznačna (regionalni pristup). Posve je, dakle, jasno da se teorijsko-metodološki okvir ovih razmišljanja strukturira diferenciranim metodama (integrativna, sektorska i regionalna) s istim ciljem: preciznije određivanje parametara (razina) održivosti daljnjeg razvoja Nizozemske.

Na kraju, nažalost, ne možemo ne upitati se koliko još vremena mora proći da bi današnji »siromašni europski rođaci« razvijenih zemalja, u svojim sve složenijim uvjetima »održivosti«, mogli profesionalno odgovoriti ekološkim izazovima sličnim prosudbama i metodičkim programima? Kako se čini, sva je prigoda da ćemo još neko vrijeme, uistinu, pričekati.

Nenad Karajić

TOWARDS SUSTAINABLE EUROPE; The study

**Wuppertal Institute, Wuppertal;
Friends of the Earth Europe,
Brussels, 1995, 219 str.**

Održivi je razvoj u razvijenim zemljama i u svijetu tema desetljeća. Ma koliko nam se činilo da je riječ o novoj modi, tematska srž je trajnije vrijednosti. U posljednjih desetak godina buja literatura o ovoj temi. Nije uvijek lako razabrati što je od te produkcije vrijedno, novo, važno. Studija *Prema održivoj Europi* prvi je europski primjer pokušaja stručno-znanstvene konceptualizacije kriterija, strategijskih ciljeva i mjera za potrebe praktičnog poli-

tičkog djelovanja. Ovdje nije riječ tek o plodnim znanstvenim spekulacijama, već o radu koji se odnosi spram zbilje smjerajući izgrađivati pretpostavke za oživotvorenje koncepta održivog razvoja na tlu Europe. I još nešto: studija predstavlja dobar primjer suradnje znanosti i politike (ovo potonje u verziji nevladinih ekoloških organizacija) na poslu povezivanja misli i zbilje, povezivanja intelektualne produkcije i političkog djelovanja koje se uzda u um.

Studija pod naslovom *Prema održivoj (uravnoteženoj) Europi* nastala je u znanstvenoj radionici Instituta za energiju, klimu i okoliš, kraće nazvanoj Wuppertal institutu u Njemačkoj. Javno je promovirana u veljači 1995. u »glavnom gradu« europske zajednice, Brusselsesu. Inicijator i naručitelj studije međunarodna je nevladina organizacija, »Friends of the Earth Europe«.

Prema zamisli inicijatora, ova studija, koju kao zasebna edicija prati kraći *Priručnik*, podloga je za prethodno znanstveno konceptualiziranu i stručno utemeljenu političku »Kampanju za održivi razvoj Europe«. Ovu kampanju usmjerava nacionalna organizacija »Priatelji Zemlje – Nizozemska«. Studija ima 216 stranica formata A4, tiskana je u skromnoj opremi i na jezicima članica Europske zajednice: danskom, nizozemskom, engleskom, njemačkom, grčkom, talijanskom, portugalskom i španjolskom.

Valja upozoriti da su ovoj studiji neizravno prethodili mnogi radovi i spoznaje o temi održivosti i održivog razvoja, a u konceptualnom smislu izravno dvije aktivnosti:

A. znanstveni, problemski usmjereni radovi nizozemskih »okolišnih« ekonomista (*environmental economists*), kao što su Hans Opschoor, Lucas Reijnders, Onno Kuik, Harmen Verbruggen i drugi. (Prikaz relevantne knjige *U potrazi za indikatorima održivog razvoja* iz 1991. godine dali smo u *Socijalnoj ekologiji* 3/1993.) Pri-

tome posebno treba spomenuti tekstove Hansa Opschoora, koji je inicijalni konceptualizator koncepta »okolišnog« prostora;

B. »Action Plan Sustainable Netherlands« (Akcijski plan za održivu Nizozemsku) nastao je u proljeće 1992. godine kao rad eksperata organizacije »Prijetelji Zemlje – Nizozemska«. Ovaj timski rad inicijalno se uhvatio u koštac s problemima konceptualizacije održivog razvoja na nacionalnoj razini Nizozemske, a da bi pružio temelje i kriterije upravljačkim akterima i stanovništvu u naporima promjene ka reprodukciji društva u znaku većeg stupnja održivosti.

Ravnatelj Wuppertal instituta, Ernst U. von Weizsäcker, u kratkom predgovoru ustvrđuje da studija **Prema održivoj Europi** predstavlja pokušaj ujedinjavanja misli i ideja o dugoročnoj perspektivi za Europu. Kao i prije, smatra on, Europa bi mogla biti izvor novih ideja i inicijativa, a okoliš, održivi socijalni sustav i održive tehnologije ključne su teme današnjice u tome smislu. Studija je doprinos takvoj jednoj zadaći. Weizsäcker upozorava da su mnogi nalazi u studiji preliminarni i da traže daljnja istraživanja, ali da i unatoč tome ova studija pruža »značajnu hranu za misli«. Doista, to je ono najvažnije i najbolje što se o ovoj studiji može reći.

Temeljni cilj projekta pod naslovom »Sustainable Europe« (Održiva Europa), kojem je ova studija namijenjena, jest pronaći političku, ekonomsku i socijalnu strategiju ograničavanja korištenja prirodnih resursa, istodobno imajući cilj otvaranja mogućnosti novih radnih mjesta i pouzdanu socijalnu sigurnost. Ili drugačije, temeljno pitanje jest: kako mijenjati postojeća industrijska društva na socijalno i ekonomski odgovoran način, tako da produkcija i potrošnja ostanu u prirodnim granicama Zemlje, odnosno da se više ne temelje na povećanju korištenja prirodnih resursa?

Deklarirani ključni ciljevi studije jesu:

1. Dati prvu grubu procjenu veličine »okolišnog prostora« za pojedine zemlje, odnosno za Europu u cjelini i procjenu održive razine resursa za potrošnju; (Ovdje, uzgred, »okolišni prostor« je količina prirodnih resursa koju valja koristiti na održivi način. Elementi su: energija, voda, zemljište, neobnovljivi izvori i sirovine te šume. Ovaj koncept konačno čini održivost i održivi razvoj konkretnim!)
 2. Predložiti smjerove za onakvo političko djelovanje i upravljanje koje bi određenom izvjesnošću vodilo prema »višem stupnju održivosti« u svakodnevnoj reprodukciji društva i života. Ovo je moguće i tada kada se u prvo vrijeme – zbog nedostataka niza podataka i mjerenja – »okolišni prostor« ne može posve procijeniti.
 3. Razviti sustav »okolišnih« indikatora koji su utemeljeni na konceptu »okolišnog« prostora, a orijentirani su na upotrebu u kontekstu političkog odlučivanja radi operacionalizacije globalnog koncepta održivog razvoja;
 4. Povezati pitanje »okolišnih« indikatora i »okolišnog« prostora s diskusijom o prijeko potrebnim ekonomskim i socijalnim okvirima za ostvarivanje održivosti u društvu;
 5. Postati inicirajuća točka za diskusiju u svim društvenim područjima radi stvaranja europskog konsenzusa glede socijalnih i ekonomskih koraka za razvoj široko prihvaćenih razvojnih »održivih« politika.
- Studija pruža zajednički konceptualni okvir za različita europska društva. Problem koji se pri izračunu i mjerenju postojećeg odnosno konceptualno za buduću potrošnju raspoloživog »okolišnog« prostora na nacionalnoj razini pojavljuje jest manjkavost ili nedostatak podataka. U takvoj situaciji cjelokupna operacionalizacija ovog koncepta vraća se dva koraka unatrag prema prethodnim pitanjima ko-

ja se odnose na različite pretpostavke prikupljanja određenih, novih podataka.

Studija sadrži tri dijela, organizirana u 17 poglavlja, te dodatak.

Prvi dio, pod naslovom *Fizički podaci*, daje podatke o postojećem stanju, trendovima i poželjnim održivim parametrima za područja energije i sirovina, zemljišta, šuma i voda. Što studija razmatra za svaku od ovih dimenzija održivosti, pogledajmo ukratko na primjeru energije. Tu nalazimo opis aktualnog načina proizvodnje i potrošnje energije u Europi, procjene globalnih količina u potrošnji prema vrstama (fosilna, nuklearna i sl.), vremenski interpretirane parametre globalne štednje neobnovljivih izvora energije radi postizanja održivosti, pretpostavljeni »okolišni« prostor u aspektu energije za godinu 2010, energetske scenarije za Europu te napokon strateške elemente za energetski »održivu«, uravnoteženu Europu.

Ista ili slična predmetna matrica ponavlja se i kod drugih dimenzija održivog razvoja, kod sirovina, vode, šuma i zemljišta.

U drugom dijelu tim autorâ Wuppertal instituta i njihovih vanjskih suradnika prezentira ekonomska razmatranja u četiri poglavlja: 1. Indikatori: Kompas na putu prema održivosti; 2. Ekonomski rast u okviru ograničenog »okolišnog« prostora?; 3. »Održiva« ekonomika (nije rečeno ekonomija!); 4. Strategija razvoja u duhu »okolišnog« prostora između domaće ekonomije i industrijsko/komercijalne ekonomike. Ovdje se razmatraju: »okolišni« sustavni indikatori, teza da klasični rast nikako ne može biti održiv, odnos blagostanja i održivog razvoja, investicije u »održivo« društvo i slično.

Treći dio, pod naslovom »Socio-kulturni razvoji«, sadrži poglavlja kao što su: 1. Potrošnja i rad u okviru »okolišnog« prostora; 2. Potrošnja, okoliš i dobar život; 3. Vrednote – promjenjive ili stalne; 4. Uloga rada u održivom razvoju; 5. Rad, nplaćeni rad i dobar život te 6. Održivost pomoću dizajna? Ovo je sa sociološkog

stajališta najzanimljiviji dio studije. Na tridesetak stranica razmatra se pretpostavljeni utjecaj »održivosti« na europska industrijska društva, utjecaj masovne potrošnje na okoliš u Europi, cijena blagostanja, modernizacija podjele rada u funkciji održivog razvoja i slične.

Skrenut ćemo pozornost ovdje na tek jednu temu iz trećeg dijela (str. 210). Autori studije zagovaraju organizaciju globalnog procesa učenja u funkciji postizanja održivosti i zaživljavanja održivog razvoja. Razvoj i implementacija koncepta održivog razvoja zahtijevaju da on bude shvaćen kao socijalni proces. Ovaj koncept mora moći razumjeti običan, prosječan građanin. On mora u cijelosti moći razumjeti kako može dati svoj doprinos održivosti i održivom razvoju, kako u području izvorišta, uzroka tako i u području solucija za probleme koji predstoje. Sudjelovanje podrazumijeva dugoročni proces učenja. Koncept održivog razvoja nikako ne smije biti lociran samo u području normativnog, državnog. Moraju se promisliti posljedice održivog razvoja i promjene koje on donosi u odnosu na društvene situacije pojedinaca. Strahovi ljudi moraju se uzeti ozbiljno, pojedinci se moraju nuditi atraktivna rješenja. Održivi razvoj se kroz dugoročni edukativni proces mora ljudima objašnjavati, približiti i učiniti prepoznatljivim na razini svakodnevnih pojedinačnih dobiti i obveza. Tek tako on može postati uvjerljiv i pokretati pojedince i društvene grupe na promjene njihovog današnjeg ponašanja koje je daleko od toga da proizvede održivost.

U prilogu se prezentiraju referencije (približno 250), zatim indeks tablica, indeks tzv. »boxova« te neki dodatni podaci za određene dimenzije održivosti.

Studija je početkom 1995 ušla u javnu znanstvenu i političku diskusiju diljem Europe. Nakon nekoliko mjeseci može se očekivati druga, konačna verzija studije. Studiju prati, kao zasebna edicija na 60

stranica, metodološki »Priručnik« koji pruža informacije kako da se u pojedinim zemljama izmjeri stanje dimenzija i indikatora »održivosti«, odnosno kako da se dođe do izračuna »okolišnog« prostora na nacionalnoj razini.

Prema aktualnim informacijama, ovom se poslu pristupilo u 26 europskih zemalja. Teži se doći do preciznog izračuna »okolišnog« prostora za Europu, zbrojem empirijskih rezultata nacionalnih studija iz tih zemalja. Hrvatska se u taj posao još nije uključila. Hrvatskom centru »Znanje za okoliš«, specijaliziranoj nevladinoj organizaciji koja razvija programe obrazovanja za okoliš, a u budućnosti i obrazovanja za održivi razvoj, ponuđeno je da organizira uključivanje Hrvatske. Sada se vrše inicijalni pripremni postupci za pristupanje Hrvatske tome korisnom i dugoročnom poslu.

Vladimir Lay

Jürgen Hoffmann, Hildegard Matthies i Ulrich Mückenberger
(Hrsg)

DER BETRIEB ALS ORT ÖKOLOGISCHER POLITIK

**Verlag Westfälisches Dampfboot,
Münster, 1992, 306 str.**

Naviknuti smo da je polje djelovanja sindikata tradicionalno vezano s njihovom borbom za zapošljavanje, veće plaće, poboljšanje uvjeta života itd., kao što u našoj percepciji ekološku problematiku doživljavamo gotovo stereotipno kao »stvar« ponajprije ekoloških pokreta i dobrih zakona. Povezivanje ovih dviju sfera – djelovanje sindikata i područje ekologije (zaštite okoliša) – u nas je neprimjetno, ali i gotovo nepostojeće. Za naše prilike to je donekle razumljivo (ali ne zadugo) iz dva razloga. Prvo, zato što se u prošlom

sustavu sindikat ovom problematikom nije bavio i nema iskustava. Drugo, što su danas kratkoročno važniji problemi vezani baš za temeljna socijalna pitanja i prava, a ekološke teme za većinu građana i zaposlenih nešto su manje važne. No, to nije čudno, jer je ekološka problematika također na sporednom kolosijeku političkih stranaka kao i državne politike. Stranke su uglavnom usmjerene na politički probitak kod birača te oblikovanje (normativnih) pretpostavki novog sustava i njegovo funkcioniranje, a država je u institucionalnom smislu »degradirala« ekološko područje sa razine ministarstva na rang državne uprave.

Postoje, naravno, i drugi razlozi, a jedan zasigurno važan razlog postojećeg stanja u zaštiti okoliša i našeg odnosa prema njoj jest svakako stupanj društvene osviještenosti i teorijskog oblikovanja problema i ekološke politike u njezinim slojevitim dimenzijama. Jedna od njih, gotovo najvažnija, jest da se problemi okoliša shvaćaju usko redukcionistički kao problemi zaštite (okoliša, prirode), a ne kao uistinu krucijalna društvena pitanja – pitanja socijalnog diskursa i socijalnog djelovanja – i kao pitanja budućnosti. Time ne negiramo pojedinačne praktične mjere i akcije, ali upozoravamo na stanje institucionalne i društvene svijesti.

U razvijenim industrijskim zemljama stanje je drugačije. Ne samo da se političke stranke natječu za prestižna rješenja u ekološkoj politici nego to čine i sindikati. U knjzi *Poduzeće (Betrieb)* kao mjesto ekološke politike riječ je upravo o tome kako se u Njemačkoj potiče ekološki diskurs i analizira problem na primjeru jedne skupine utjecaja štetnih materijala – kloriranim ugljikovodicima. Nije riječ o pojedinim aspektima rješenja od posljedica njihova djelovanja, već o tome kako ekološku misao povezati s poduzećem i kako ona u njemu može polučiti socijalnopoludnošljiva rješenja. Teorijska razmišljanja, ekološkopolitičke rasprave i konkretna